

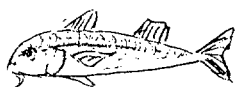

“ALGUNES NOTES SOBRE L'ESPILL DE JAUME ROIG”

Eva Peydró i Sanz
Anna Rodrigo i Mancho

La fretura de documentació a l'abast per enmarcar un estudi sobre la dona valenciana al segle XV ens ha conduït per força a les investigacions d'Eileen Power (1.979) i Maria Ludovica Lenzi (1.982) sobre la condició femenina a la Baixa Edat Mitjana. El Renaiximent suscita problemes i temes de canvi que àdhuc repercutiràn en la dona i modificaran la seva condició. Burckhardt (1.968) jutja la situació de les dones en eixa època com la plena igualtat amb els hòmens en els cercles més elevats de la vida social, i parla de la dona “de ment i ànim verament virils”. Tanmateix aquest mite d'emancipació ha estat definitivament rebutjat. A l'*Espill* (llibre de les dones) la masculinitat té un valor ben particular: suposa una de les principals qualitats que Jaume Roig atribueix a les dones que mereixen d'ell una consideració favorable; la Mare de Déu es una criatura capaç de superar en les actuacions violentes a les dones de la Bíblia: “...e conterí / molt virilment”, l'altra dona és Isabel Pellicer, esposa de l'autor, el qual resumeix així les seues qualitats “...a tots paria / la llur persona més hom que dona”.

Burckhart justifica la igualtat pel fet que l'educació de la dona en les classes més elevades era essencialment igual a la de l'home i açò també és discutible. A la València del XV les monges gaudien almenys d'una cultura elemental: “...Lo temps consumen / tot en fer lletres, rebr'en e retre's / a qui les vol...” i pel que fa a les burgeses trobaven les tertúlies com un fet habitual en la vida quotidiana. Al protagonista de l'*Espill* no li incomoda que la seua dona s'entretenga llegint i comentant obres literàries, la situació canvia, però, quan ella pretén d'escriure, l'acu-

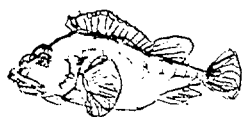
sa i ella nega "...mas io de tinta / ses mans sullades viu prou vegades". "Feia rims recitant crims / que m'afigia...", en la qual cosa no distingeix què és pitjor: que difonga els secrets del marit o que no faci mitllançant una modelització.

D'altra banda s'ha de considerar la importància que el matrimoni assoleix en la societat baix medieval i l'inici de l'Edat Moderna. La maternitat com utilitat suposa una mena de valorització personal de la dona i fa d'ella un objecte de valor, no per ella mateixa sinó pels fills que és capaç de donar a l'home. Així, Georges Duby (1.982) qualifica la dona medieval d'objecte d'intercanvi pel seu deure de parir. Doncs bé, una dona estèril que passats uns anys de matrimoni no ha aconseguit el tant desitjat embaràs, perd automàticament tot valor potencial i serà en uns casos repudiada i en altres col·locada en una situació de la qual voldrà eixir mitjançant la màgia i la bruixeria, per tal que concebre i evitar així les ires de l'espós. Tot aç" és ben palès en l'obra: la dona cerca "metgeses, empenyadores, banyadores, adivines, apotecaris" on trobar remei. La conseqüència no fou la desitjada, els beuratges i untures li formaren "úlceres, melancolia, salt de ventrell", "Per lo parir cuidà perir". Aquesta era la la consigna difosa tradicionalment, una cadena d'embarasos i parts que només acabaria amb la menopausa. Sant Bernardí de Siena ho confirma en una predicació pronunciada el 1.427 sobre "l'ús del matrimoni": jeure junts de forma tal que no es pugui engendrar serà cada vegada un pecat mortal.

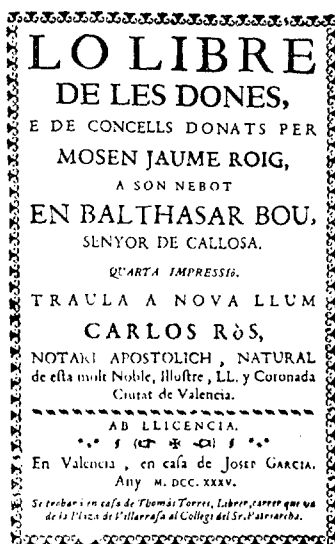
L'aportació crematística al matrimoni tenia una impotència fonamental: apareix a l'*Espill* com un pas indefugible en la vida de diverses dones, des de la mare del protagonista, "...Ell pel dot clou / casament negre, los béns alegre, / doncs, posseïxca;...", a la primera esposa, la qual hagué que presentar el parany d'unes falses riqueses per tal d'aconseguir l'enllaç, "...cert l'arborada / e l'alqueria fon malqueria / béns confiscats, hipotecats..." En proposar-li el segon matrimoni, Mossén Company disculpa la feblesa econòmica de la vídua amb les excel·lents relacions socials de què gaudeix: "...Aquesta abraça / hui los majós;", "...per ell'haureu / tots los oficis e beneficis / molt prestament..."

Per l'estudi del paper de la dona en l'economia i l'àmbit jurídic són de gran interès les dades aportades pels testaments i en aquesta línia han investigat Carme Batlle i Marta Palomares (1.982). Aquests documents ens revelen una estricta divisió de béns en el matrimoni, les possessions que generalment s'atribuïen a les dones eren: la dot, l'esponsalici i la deixa feta al testament del marit o dels pares (podia també ésser hereva universal del marit): "Ella present, fiu testament / fent-la hereva..." Açò no són més que diverses etapes d'un mateix procés: el que col·loca la institució matrimonial con a fi.

La investigadora anglesa E. Power destaca que uns dels treballs més usuals de les dones en la ciutat era la venda de

menjar i beguda al detall. La venda al mercat, degut al fet que no tenia cap relació amb els gremis, és considerada fonamentalment treball de dones. Les venedores apareixen a l'*Espill* com l'essència de l'engany i de la manca de respecte a Déu: "mai a Déu lloen ni misses oen, / de fals pes usen...", "pex de fer esc venen per fresc" i és tal la falta d'honestedat de les venedores del Trenc, que Déu les envià un greu càstig, "per tals pecats fins mig mercat n'has vist cremar". La primera muller del protagonista comparteix aquesta opinió: "...ni menjaria / carn del mercat si hom penjat / algú hi havia..." i una mica més endavant, es descriu la complicitat establerta amb una tendera, per tal de furta-li els béns al marit: "Una tendera e sa faldera / eren de lliga: feien botiga, / tres i saben e revenien / robes de leits bancals, tapits..." A l'obra hi apareixen citats altres oficis sense deixar de tenir poc de prestigi i estar reservats en la majoria dels casos a la població femenina de les ciutats: "costurera, velera (teixidora de seda a mà), banyolera, casquetera (venedora de casques i dolços), teixidora, canejadora (blanquejadora de roba)". No ens sembla que el seu protagonisme en l'economia, a nivell d'oficis o d'un comerç molt primari, pugui deslligar-se en cap moment de la nul·la influència que la dona posseïa en altres esferes i professions.

El suport de la degradada concepció de la condició femenina va rebre en aquesta època el gran influx que suposaven les prediques en les ordes eclesiàstiques. Redundaven en la inferioritat de les dones, a penes mitigada en l'estat virginal i en el paper primari de mare prolífica. Els predicadors empraven un llenguatge senzill amb un simbolisme basat en éssers concrets

que ajudaren a la retenció en les ments dels feligressos. És molt escaient de citar a tal propòsit un sermó de Sant Bernardí de Siena (1.424) que sembla retratar la dona descrita per Roig a l'*Espill*, tot i resumint els seus trets característics. L'estat virtuós de la dona estava simbolitzat pel sol i la dona deshonest a per la lluna (amb una triple condició):

1. La lluna és lluminosa, la seua llum, però, no es natural i prové del sol. Així la dona que vullga ser honesta no s'ha d'adornar amb vanitats i es farà voler del marit a trevés de la virtut. La primera esposa del malhaurat protagonista de l'*Espill* apareix envoltada pels seus afaits: oli de ruda, gengibre, suja, rovell, vermell tret d'escudelles..., el resultat del llarg procés de maquillatge és: "...Quan se n'untava / fàstic me feia; ab por se reia / de rompre el pint...". Aquests prejudicis sobre la virtut femenina estaven a València força fonamentats per Eiximenis i Sant Vicent Ferrer, aquests critiquen la coqueteria de les dones valencianes, més accentuada que en altres països. Si és greu la falta en les burgeses, encara ho és més en aquelles que dediquen la seua vida a la humilitat: les monges, "...Clar és de dia / quan se desperten, l'espill concerten / per oratori;...". Açò pel que fa als ornaments corporals; la vanitat, però, també és mostrada pel caràcter i la conducta de les dones: "...Ella, qui resta / soberbiosa, gata briosa / los ulls regira, tota's remora, / gronyint flastona..."

2. La segona característica de la lluna és la fredor, sense el calor d'amor de la caritat cap a Déu i al seu marit. El capteniment religiós de la primera dona no pot ser menys caritatiu, és prou recordar el rebombori que organitzava per tal d'entrar a missa: "...e s'aturava / lo preicaor per la remor / del convidar e saludar".

L'actitud que presenta cap al marit és de desdeny i menyspreu, de negació total als seus desitjos. La imatge més gràfica per il·lustrar aquesta teoria és la nit de noces, "...Primer volent- / solaçar e abraçar, / a totes parts ariçons, carts,", "...porcell grunllent / tota la nit era'n lo llit". El caire de les relacions sexuals mantingudes pel protagonista està resumit en un vers que intenta de justificar l'esterilitat de la vídua: "...lo que's fa ad lluita / mai ha saó...". La visió masculina de la sensibilitat i sexualitat femenina no pot ser més ferotge, a causa d'estar carregada de prejudicis que neguen qualsevol apropament al fet real de la dona. Tant és així que fuig d'interpretar el rebuig del contacte sexual de la mateixa manera que qualifica a la dona de luxuriosa, quan aquesta expressa el seu desig. Així quan l'espós suggereix la continència per ser temps de Quaresma, la resposta és rotunda: "...L'hom qui s'absté / d'axò en quaresma, a cinquagesma / cornut se troba;...". Les al·lusions a la luxúria són contínues i en certs casos hiperbòliques: "Les dones totes saps que són glotes / més que la mar; foc de cremar, / ...Xúquer llus clots / no'ls ompliria, ni hi bastaria / Ebro tampoc..."

Ací la caritat és entesa com sotmetiment al senyor, ell és qui marca la pauta de la relació: ell diu quan s'ha de fer i quan s'ha de guardar continència. La fredor de la dona es revela com la comunicació total que imposa l'home per a prevenir qual-sevol tipus de situació que no puga controlar. Si és obligada a realitzar un acte que no desitja, és freda, però si gosa exigir el seu dret al plaer és una luxuriosa.

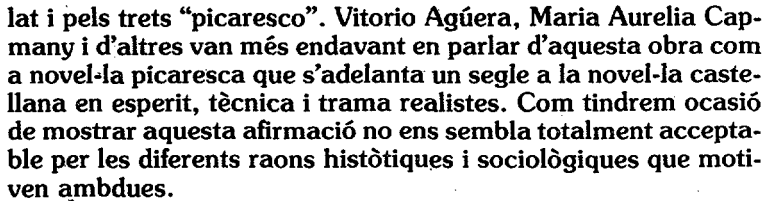
La lluna és voluble, com la lleugeresa de les dones que no tenen cap fermesa en les seues conviccions i sovint canvien de parer. Aquest és un més dels defectes de les dones de l'*Espill*: "...Més que'l penell / les muda'l vent...", ningú no podria confiar cap treball, cap responsabilitat a éssers tan insegurs: "(mon vell saber) mai ha pogut / trobar lo lloc ne un temps poc / en què es reposen, de si deposen / tot assossec...". El propi protagonista es troba confús, no sap què esperar, i en la relació amb la dona és obligat continuament a canviar de tàctica: "Vent-la mudable e variable / mudí lo treu;...".

València es troba molt lluny de les elaboracions "morals" sobre les famílies, de teorització humanista, que difoses per la impremta trencaren posteriorment en altres països els mecanismes de reproducció social del passat. A les dones, en particular les de classes dirigents, els bastava l'hàbit, els costums, la riquesa, el poder indirecte de la maternitat brutal i arriscada, i sobretot el paper de "massaia" que assignava a la mare de família una part important en la conservació de les riqueses acumulades. Així en la concertació del segon matrimoni, quan el mossén oferta la seua aspirant destaca: "Es guanyadora, gran manadora, / sap ho ben dir;... / ... poa dinés". Per aquestes dones fou determinant llur substancial "insignificància històrica" que les proporcionà una influència "obliqua", un poder ambigu; M. L. Lenzi cita a aquest propòsit les paraules de Simone de Beauvoir: "No és la inferioritat de les dones la que ha determinat llur insignificància històrica la que les ha condemnades a la inferioritat.

CONSIDERACIONS SOBRE L'ESPILL

Per començar aquest article a propòsit de l'*Espill* estímem important referir breument la seua gènesi. En l'escassa bibliografia sobre el tema ens trobem amb perspectives de lectura divergents: diversos estudis fan referència a l'*Espill* com a novel·la picaresca, d'altres parlen d'una sàtira misògina i, uns altres, el denominen novel·la burgesa de reclassament. Ara, la nostra proposta remarca la possibilitat de plantetjar-les com a lectures complementàries d'un mateix text.

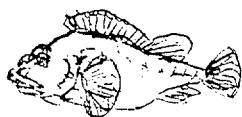
En opinió d'alguns crítics l'*Espill* podia haver estat un model immediat de la novel·la picaresca per la construcció del re-

una negra vida,
vull recitar
e document.”

Pel que fa al caràcter del protagonista podem assenyalar algunes concordances. Tant l'innominat protagonista de l'obra de Roig com els bergants tenen un origen baix socialment i moral, que determinarà les seues vides; podem observar que la primera experiència dolenta que pateix l'innominat amb sa mare (el desheretament i l'expulsió de casa després de la mort del seu pare) determina totes les experiències amb la resta de dones. El punt de partida de l'un i de l'altre és el mateix, sortida de casa per imposició de la mare i recerca d'una activitat per romandre viu, després reben una educació picaresca, l'enfrontament amb un món hostil constitueix l'escola de l'infant inocent. Tots dos se'ns presenten com a figures de la realitat quotidiana que plantegen la solitud d'un home enfront d'un món hostil.

1 No és possible la identificació entre la vida del protagonista i la de l'autor, però hi ha el risc d'entendre l'obra com a relat autobiogràfic per la compenetració entre el narrador i el protagonista.

és doctrinar,
e bon consell
en lo món ve

...
als poc entesos
perquè s'hi miren,
en lo llur viure,
est doctrinal

“...a mon parer
dar exemplar
al qui novell
...
vegen on tiren
los vull escriure
memorial.” (2)

Per aquest s'inclou dins la tradició medieval dels *specula*, lloc comú del qual participen totes les produccions literàries amb intenció didàctica i moralitzant. El protagonista de l'*Espill* novel·litza mitllançant la ficció la tesi a demostrar: la corrupció de la dona és universal per natura, sense límits de temps, lloc i classe; solament hi ha dues dones incorruptes, la Verge Maria i la seua dona, Isabel Pellicer. La ficció per l'ús del jo autobiogràfic, del llenguatge i expressions col·loquials.

És una ficció realista perquè, com diu Fuster (1.979), convergeix amb la gent del seu voltant i la ficció no sembla una excusa per l'escriptura. Aquest fi didàctic i moralitzant amb l'ajut del paper desenvolupant pel narrador i els consells de Salamó contribueix a fixar una relació exemplar entre l'home i la dona. El resultat és una visió totalment fragmentària de la vida per elaborar sols una exposició de les relacions home-dona, no obstant la càrrega realista de l'obra. Si al l'*Espill* la moralitat i el didactisme són elements constitutius del relat, en la picaresca aquesta qüestió és més complexa; podem dir que s'inclou dins la literatura moral de l'època per mostrar-nos allò que s'oposa a la virtut i, d'altra banda, inagura la literatura amoral per no plantejar la maldat o bondat de les accions que realitzen els seus personatges. En consonància amb aquesta possible amoralitat rau l'anticlericalisme propi del moment de gestació d'aquesta literatura totalment absent a l'*Espill*, que fa servir els postulats de la moral cristiana per apuntalar els juicis.

Malgrat aquestes concomitàncies no podem considerar que la picaresca castellana es desenvolupe partint del model presentat a la novel·la de Roig perquè el bergant o “pícaro” és el símptoma d'una època: el Barroc, que contempla un augment de les classes marginades i en la qual continua vigent el mite de la sang encara que nega la fixació estamental. La novel·la picaresca naix a Castella per motivacions sociològiques concretes (el mite de la sang, la crisi econòmica) i històriques (l'increment demogràfic i el valor ascensional dels diners) i, així, esdevé un reflex de la realitat de la qual surt. A més, l'una i l'altra responen a moments, àmbits i propòsits diferents. L'*Espill* naix en una societat immobiliària dins la qual el canvi esdevé impossible. En la primera se'ns conta la biografia d'un burgès desheretat i desclassat, que rep l'educació de cavaller, retorna a la seua ciutat però no hi és admès pel seu grup, practica l'ordre de ca-

2 El subratllat és nostre.

valleria, atisba el reclassament per mitjà de l'enriquiment mes-finalment fracassa perquè arriba a la fi de la seua vida i no ha aconseguit descendència. Tanmateix, el "pícaro" mai no copsa el canvi de classe per estar immers en una societat immobiliària on el canvi esdevé impossible perquè l'entrebanc n'és la sang noble i no els guanys materials. La picaresca té per finalitat la denúncia d'un món hostil que nega la realització de l'individu pel seu origen i els seus ascendents, i dóna una visió satírica de les diferents classes socials amb realisme dogmàtic. També cal fer referència a un tret diferenciador en el qual va posar èmfasi Miquel i Planas (1.935-1.942), el protagonista de l'*Espill* pot regularitzar la seua existència i arriba a atényer l'honorabilitat perfecta, cosa que no pretén el protagonista de la picaresca castellana.

Pel que hem dit no podem concloure que l'*Espill* és una novel·la picaresca encara que sí pot ésser un antecedent pels paradigmes formals comuns i els trets que comparteixen, malgrat pertànyer a dos mons diferents amb notables divergències sociològiques.

La segona lectura que proposem assumeix l'*Espill* com a obra satírica i misògina. En afirmar que és una obra satírica volem a senyalar, no la pertinença a un gènere, sinó l'actitud i propòsit de l'autor:

"...
emprés he, no sens treball
de dones escriure llur tall
natural e voluntari
per una, qui te'l contrari,
... De mon parlar,
tots si'm creureu, elegireu
no mai amar, ans desamar;..."

Roig adreça l'*Espill* (una forta diatriba vers les dones) als homes per tal que les eviten:

"De mon parlar
tots si'm creureu, elegireu
no mai amar, ans desamar;..."

En aquesta segona proposta de lectura la quasi totalitat de crítics estan d'acord (3) el defineixen com a llarga diatriba rebiüda vers les dones; el text intenta ser un espill de la suposada maldat femenina. Joan Fuster (1.979) afirma taxativament:

"la dona és la temptació: és, més encara el pecat. (...) Les dones, doncs, no sols són males sinó que, de més a més, ho són essencialment per naturalesa".

Con ja hem dit abans, el text de Roig constitueix un procés tancat que permet d'organitzar i seleccionar la matèria narrativa al caprici del narrador, que caracteritzarà totes les experiències del protagonista cap a una denúncia violenta del subtil en-

3 Principalment Fuster i Scholberg.

tramat dels enganys femenins. Podem fer —seguint Berges (1.978)— un breu esquema de la matèria contada:

Primer y Segon llibre: Narració d'aventures que són exemple de lascívia i criminalitat de les dones. El protagonista surt de la seua ciutat, serveix a un bandoler, viatja per Catalunya i França, i es fa ric. En el Segon, relata els desafortunats matrimonis.

Tercer llibre: lliçó moral de Salamó, que conté els tòpics de la misogínia medieval, i lloança a la Verge Maria.

Quart llibre: recés del món. Parla de la seua dona. Perdona totes les dones demostrant la gran vàlua de l'home.

Ens manca assenyalar dos trets bàsics que perfilen la misogínia de Roig. A la dona se li atribueix qualsevol tipus de crim o vel-leitat:

lo fill qu'és nat
no'ls plau que vixca.
bollit cremat,

“...mas si'ls fa nosa
e n'han mal grat,
D'ells fan perixca
nu soterrat.”

En segon lloc, la suspensió dels manaments més elementals del cristianisme quand s'han de beneficiar les dones, sense oblidar les excepcions ja indicades: la Verge Maria i Isabel Peller.

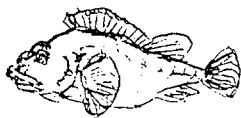
Ens queda solament, per finalitzar aquesta enumeració de trets que fan de l'*Espill* una obra misògina, afegir un matís que esmenta Fuster; es tracta, més que de misogínia d'una obsessiva androfilia: els homes són tractats com a criatures innocents. Nosaltres hi afegim que la peculiar misogínia que presenta Jaume Roig està motivada per una forta ginecofòbia. Vicent Escrivà, malgrat recolzar la tesi misògina, afegeix que és errònia una lectura exclusivament ginecofòbica, perquè cal veure el fracàs del masclisme i una visió de la impotència que sent el burgès quan intenta imposar la seua concepció masclista del món, a la qual no es sotmet la dona. La sàtira, que té per finalitat criticar les debilitats de la societat, pot ésser un atac molt subtil o totalment ferotge (com en aquest cas), però el que importa és l'oposició de l'autor a algú.

Sota la sàtira de Jaume Roig rau la seua indignació moral i un continu menyspreu a les dones, fruit dels seus vicis i la seua corrupció, i aquesta sàtira està bastida per la sistemàtica denigració de la dona. L'atac que fa l'autor recolzat, si no totalment basat, en la manipulació del llenguatge per l'home. D'altra banda, la sàtira de l'*Espill* —seguim Fuster (1979)— entronca amb algunes idees centrals de la tradició escolàstica: la dona (des d'Eva) és presa com a causa del primer pecat de l'home i, gairebé, de tots els altres pecats,

(els fills) “A la naxença,
si ja no hi moren, a, o, e ploreu
pel pecat d'Eva;...”

L'*Espill* assumeix i renovel·la els tòpics antifemenins de l'Edat Mitjana, i arriba a ésser l'antítesi de la idealització de la dama a l'estil dels trobadors medievals. La crítica antifemenina, la misogínia és un lloc comú en la literatura medieval europea dins de la qual s'inclou l'obra de Roig.

Tanmateix, aquesta novel·la misògina s'allunya de les seues contemporànies per ser un atac virulent presentat com a forta experiència real (les aventures d'un desclassat que ha estat escarnat per totes les dones des de la seua infantesa), i pel caràcter pintoresc i llampanant de les seues figures. El narrador fa de les experiències del protagonista un autèntic fresc de la vida, servint-se de referències històriques que contribueixen a la versemblança i ens transmet un testimoniatge —encara que deformat fins l'esperpents— de la seua època.

Maria Aurèlia Capmany (1.979) assenyala un tret exclusiu de la misogínia de Roig: si els textos misògins coetanis minven la virulència vers les dones fent-se servir de l'humor i l'estil, el narrador de l'*Espill* se serveix subtilment del vers, perquè amb aquesta modalitat es poden dir més agres insults i més terribles obscenitats que en prosa. Defensa aquest enginy literari perquè pensa que la novel·la de Jaume Roig no és un obra literària amb propòsit moralitzador i didàctic, l'autor escriu pel seu plaer i per divertir més que per allisonar; pensem que aquest ús del vers pot participar de la fi de la novel·la, però no podem oblidar el que hi ha en el text:

públicament	"Ben informar
qui se'n vol péxer,	tot scasament
ben avisar	vull fer conéxer
exordi fent	e divisar
la llur costum	succintament,
	narrant en suma."

La tercera lectura de l'*Espill* el contempla com a novel·la burgesa que narra la història d'un reclassament. L'autor no pretenia una lectura essencialment ginecofòbica i misògina de caire didàctic i moralitzador, sinó que —en paraules de Vicent Escrivà (1.983)— "...fa una mostració de la feroç lluita entre la concepció de la vida dels burgesos de l'època, creguts i bròfecs, masclistes en desmesura, i, d'altra banda l'esperit de les burgeses cofoies de la riquesa marital i embuïdes del model de dama o midons de la poesia trobadoresca". Aquesta mostra Jaume Roig la realitza servint-se d'una nova modelització de la narració, la novel·la burgesa que trenca amb la tradició coetània.

La lluita de l'innominat protagonista simbolitza dues concepcions renaixentistes, el burgés que s'esforça per aconseguir l'estatus de la noblesa, i, d'altra banda, està enfrontat a la seua situació que està per davall dels usos de la dona burgesa. Així, el protagonista esdevé una víctima innocent en mans de la dona. Podem, doncs, definir l'*Espill* com a memorial que conta la impotència de l'home quan intenta sotmetre la dona.

Per transmetre la nova cosmovisió del burgés Jaume Roig utilitza dos principis constructius. Un de medieval, cada experiència és l'exemplificació de la tesi a demostrar: la dona genèrica i individual sempre és dolenta i l'home bo, i aprofita el model de les novel·les de cavalleries i la seua dissolució.

Beltran Llavador (1.983) explica com connecta l'*Espill* amb altres alternatives coetànes, *Curial de Güelfa* i *Jean de Saindre*, per trencar amb la idealització del món referencial de les novel·les de cavalleries, però no amb la seua estructura. Podem rasquejar les principals concomitancies que presenta amb aquestes novel·les, el protagonista consegueix l'ascens social mitjançant un aprenentatge cavalleresc ortodox, malgrat convertir-se en paròdia per ser el cavaller-mestre un bandoler, i aconpleix,

com tots els cavallers, empreses militars encara que li manca la "unció de vertader cavaller".

Jaume Roig en l'*Espill* proposa un model narratiu burgès, que novel·litza la incipient vida urbana i la conversió d'un burgès desclassat per desheretament. Aquesta novel·lització esdevenia impossible fins a aqueix moment perquè els models narratius tradicionals no podien assumir el principi burgès (per l'esforç individual el canvi és impossible). Aquest model refusa la ideologia del món cavalleresc perquè en aquest àmbit la dona és el centre de la vida i fa una paròdia de la narrativa cavalleresca.

Per finalitzar podem dir que l'*Espill* proposa una nova modelització de la narració bastida sobre una cosmovisió burgesa que no trobarà cap desenvolupament posterior, puix després de les Germanies es produeix al País Valencià una forta refeudalització i també per la decadència de la literatura catalana.

BIBLIOGRAFIA

- AGUERA, Vitorio, **Un pícaro catalán del siglo XV** (L'*Espill* de Jaume Roig y la tradición picaresca) Ed. Hispanae, Barcelona, 1975.
- BATLE, Carme i PALOMARES, Marta "La Història de la dona a la Barcelona del segle XIII segons els testaments". **Nuevas perspectivas sobre la mujer**. Madrid, 1982.
- BELTRAN LLAVADOR, Rafael, **Tirant lo Blanc: Evolució i revolta en la novel·la de cavalleries** Ed. Alfons el Magnànim, València, 1983.
- BERGES, Joaquim, Pròleg a L'*Espill* de Jaume Roig, Ed. 62, Barcelona 1978.
- BURCKHARDT, J. **Die Kultur der Renaissance in Italien**. Trad. italiana, Sansoni, Florència, 1968.
- CAMPANY, M. Aurèlia, "Una novel·la picaresca o l'*Espill* de Jaume Roig" **L'espill** n.º 1-2, València, 1979.
- DUBY, Georges. **El caballero, la mujer y el cura** Taurus, Madrid, 1982.
- ESCRIVÀ, Vicent. Pròleg a l'*Espill* de Jaume Roig, Alfons el Magnànim, València, 1983.
- FUSTER, Joan. **Obres Completes** Ed. 62, Barcelona, 1979.
- LENZI, M. Ludovica. **Donne e madonne** Loescher, Torino, 1982.
- MIQUEL I PLANAS, Pròleg a **El Espejo** Ed. Orbis, Barcelona, 1936-1942.
- POWER, Eileen, **Mujeres medievales**, Ed. Encuentro, Madrid, 1979.
- ROIG, Jaume. **Espill** Ed. 62, Barcelona, 1979.
- SCHOLBERG, K. **Sátira e invectiva en la España medieval**, Ed. Gredos, Madrid, 1979.